

39, repr. 1994). Dette er så meget mere forbavsende, som forfatteren roser sig selv meget for at være den første til at se »helligdagsreduktionen« i europæisk sammenhæng. Det er principielt tvivlsomt, om Malmstedts sammenligning med England eller Frankrig kan oplyse noget om, hvorvidt den svenske udvikling var progressiv eller konservativ, når de svenske lutheranere i den behandlede periode plejede at sammenligne sig med deres *trosvänster* i Tyskland. Alt tyder snarere på, at Sverige i antallet af helligdage fulgte det lutherske gennemsnit, mens Danmark var en ret radikal undtagelse. Der mangler desuden en sammenligning af modstanden mod afskaffelsen af helligdage med den samtidige modstand fra lægfolket mod neologiske salmebøger og kirkeritualer i andre lutherske lande. Man savner også en diskussion af den sene svenske omstilling til den gregorianske kalender i 1753, hvor alle mærkedage blev rykket frem med tolv dage. Nu fejrede man f.eks. vintersolhvervet to gange: på den gamle dag (Lucia) og på den nye (jul).

Det viser sig således, at afhandlingen – der i øvrigt trætter læseren med mange gentagelser – gengiver den historiske udvikling af helligdagene forkert og overser kirkeårets dynamik. Den udelader vigtige dele af sekundærlitteraturen og ignorerer mange mulige kilder. Nærværende anmelder ser derfor ingen anledning til at diskutere forfatterens teser om de årsager, der skulle have ledt til »helligdagsreduktionen« eller til modstand imod den.

Jürgen Beyer

Åsa Karlsson: *Den jämlike undersåten. Karl XII:s förmögenhetsbeskattning 1713*. (Acta Universitatis Upsalensis. Studia Historica Upsalensia, 175). (Uppsala, 1994). 283 s., 188 SEK.

I 1712 udstedte den svenske kong Karl 12., der da – efter nederlaget ved Poltava i 1709 – opholdt sig i Bender i Tyrkiet, en forordning (med virkning fra 1713) om ny skatteudskrivning i Sverige til at finansiere fortsat krigsførelse. Heri var der i sig selv intet nyt og revolutionerende. Nye og revolutionerende var derimod de principper for udskrivningen og den forudgående ligning, som forordningen opererede med. Der var nemlig tale om en *förmögenhets-skat*, hvilket både betyder formueskat og skat efter evne. Princippet var, at alle, der havde formue (både løs og fast ejendom), skulle beskattes med samme procent, uanset hvilken stand de tilhørte. Det gjaldt også adelen. Dette var et radikalt brud på hidtidig praksis, der var kendetegnet ved standsprivilegier og særskilt lovgivning for hver stand. Nu var alle undersåtter uanset stand stillet lige for skatteloven. Motivet var selvfølgelig at skaffe flest mulige midler til veje, men også ønsket om at skåne de svageste for derved at forebygge bondeoprør samt at undgå at ødelægge velstandskilder som handel og manufakturer spillede en rolle.

Denne ligestillethed undersåtterne imellem gjorde sig også gældende med hensyn til skatteligningen. Denne skulle foregå ved distriktsvise møder, hvor alle beboere, både adelsmænd og husmænd, skulle møde op og offentligt selvangive deres formue. Og ved disse møder skulle statslige embedsmænd vel at mærke ikke medvirke.

Denne kontributionsforordning af 1713 er emnet for Uppsala-historikeren Åsa Karlssons doktorafhandling.

Indledningsvis sættes emnet i relation til svensk og international forskning i absolutisme og skattehistorie. Dernæst gennemgås baggrunden for forordningen fra flere sider. Der bliver gjort rede for Karl 12. og forholdene i hans feltkancelli i Bender og forholdet til rådet

hjemme i Stockholm. Dernæst bliver kontributionsforordningen sat i relation til de fremherskende økonomiske idéer i samtiden, både alment europæiske og svenske, og kameralismen står her centralt. Så følger et afsnit om tidligere *förmögenhetsskatter* og om principperne i tidligere skattelove generelt. Disse indledende afsnit er alle relevante og vigtige i forhold til problemstillingen, og i mange tilfælde bygger de på primært kildemateriale. Men de fylder i alt små 100 sider, altså over en tredjedel af afhandlingen, og det virker overdimensioneret.

Forordningens indhold (herunder betydningen af de centrale begreber) bliver nøje analyseret, hvorefter selve effektueringen beskrives. Den gav anledning til mange administrative problemer, ikke mindst på grund af en udpræget tilbøjelighed til at selvangive for lavt, hvad der søgtes afbalanceret derved, at den procentsats, der beskattedes med, ikke var offentlig kendt ved ligningsmødet. Mange af handelsborgerskabet frygtede for deres kreditværdighed og ønskede derfor ikke at meddele deres formueomstændigheder offentligt. Resultaterne af den nye beskatningsmetode belyses ved stikprøver fra forskellige lokaliteter. Forfatteren sammenligner med skattebetalingen fra 1712 efter de gamle principper og når frem til, at adelen i kraft af 1713-forordningen kom af med betydelig større beløb i skat, borgerskabet derimod fik sine skattebyrder betydeligt reduceret, mens forholdene inden for bondestanden var blandede: gårdmændene måtte betale mere, mens husmænd og tjenestefolk slap billigere. Dette er i sig selv ikke overraskende, men nu er det dokumenteret og præciseret. Forfatteren har undersøgt de forskellige stænders reaktion på *förmögenhetsskatten* på rigsdagen 1713-14, og det viser sig at adelen var stærkt negativ og ønskede tilbageven-

den til det gamle skattesystem, det samme gjaldt borgerstanden, om end meningerne her var delte. Inden for præstestanden var der derimod tilfredshed med det nye system. Også bondestanden stod splittet i spørgsmålet, men et flertal foretrak tilbagevenden til det gamle system. *Förmögenhetsskatten* afskaffedes da også, men genindførtes 1715-16 for påny at blive afskaffet.

Bondebefolkningens modstand mod *förmögenhetsskatten* og andre offentlige byrder er undersøgt nærmere. En klagevej, der stod åben, var at indgive supplikker, men den synes ikke at være benyttet. Bøndernes misfornøjelse kom derimod til udtryk i form af kollektiv udeblivelse fra ligningsmøderne eller fælles aftale om at angive sin formue for lavt. Der er også fundet belæg for bøndernes eget syn på skattebetaling: Når det af bønderne i krigstruede egne blev forlangt, at de skulle deltage i forsvaret, afviste de dette med den begrundelse, at de via skatterne havde betalt for at blive forsvaret af staten. Derfor skulle de i hvert fald ikke betale, så længe de blev beordret til selv at deltage i forsvaret.

Åsa Karlssons værk er et dybdesnit i det svenske samfund i årene omkring 1713 – administrations-, social- og politisk-historisk, og emnet bliver belyst fra mange forskellige vinkler. Foruden kapitelinddelinger er bogen kendetegnet ved afsnitoverskrifter på i alt tre niveauer inden for hvert kapitel, hvilket virker forvirrende. Der er også sammenfatningsafsnit undervejs og til sidst i hvert kapitel. Dette samt bogens disposition i øvrigt bevirker, at der forekommer mange gentagelser.

Förmögenhetsskatten og de tilgrundliggende moderne lighedsprincipper blev som nævnt en kortvarig foretelse, og efter enevældens fald blev stændersamfundet atter knæsat. Men Åsa Karlssons undersøgelse kan give grund til at

overveje, om det måske var statsmagten og dens finansielle behov snarere end oplyste tanker om lighed og menneskerettigheder, der kan have været medvirkende til at nedbryde standssamfundet til fordel for et moderne samfund kendetegnet ved lighed for loven og almen gyldige rettigheder for alle, der fandt sted mange steder fra engang i 1700-tallet. Her ville ligge en nok så interessant forskningsopgave.

Michael Bregnsbo

Göran Hoppe & John Langton: *Peasantry to capitalism. Western Östergötland in the nineteenth century*. (Cambridge Studies in Historical Geography, 22). (Cambridge University Press, 1994). 457 s., 40 £.

Den foreliggende studie om overgangen fra et overvejende selvforsynende bondesamfund til et markedsorienteret kapitalistisk samfund er på mange måder en væsentlig og uomgængelig fremstilling af det svenske samfunds udvikling i 1800-tallet. Den repræsenterer da også summen af et par decenniers teoretisk og praktisk arbejde fra de to forfatters side, hvad der mærkes i den tunge og ofte unødvendigt detaljerede fremstilling.

Først gives i de første to kapitler (s. 7-49) en gennemgang af den teoretiske debat i den internationale forskerverden vedrørende bondesamfund og deres udvikling til sektorer i industrisamfundene samt forfatterens opfattelse og udvikling af den svenske forsker T. Hägerstrands introduktion omkring 1970 af geografiske mikrostudier vedrørende menneskers placering i økonomiske og sociale enheder i området og evt. ændringer i sådanne mønstre over tid.

Dernæst gives først i kapitel 3 en kort koncentreret gennemgang af udviklingen af bøndernes vilkår og placering i det svenske samfund i 1600-, 1700- og

1800-tallet ifølge forskningstraditionen med speciel vægt på ejendomsforholdene samt den svenske udskiftning med en stærkt kritisk holdning til traditionen omkring virkningerne af storskiftelovgivningen fra 1747 og lagaskifteloven af 1827 (s. 50-61).

Dette afsnit følges af en præsentation af det aktuelle undersøgelsesområde, de to herreder Aska og Dahl i Östergötland med til sammen 23 sogne, der dækker såvel sletteland som klippeland. I tilknytning til området ligger købstaden Vadstena, og i løbet af 1800-tallet vokser Motala op i forbindelse med Göta-kanalens sluseanlæg (s. 62-64). Dernæst præsenteres det nye kildemateriale, som skal gøre det muligt at gennemføre den planlagte studie samt at gå bag om de hidtidigt anvendte kilders ufyldstgørende oplysninger.

Det drejer sig om en møjsommeligt udnyttelse af *taxeringslängder*, der fra 1810 lignede den ifølge *mantalslängderne* skyldige skat på den enkelte skatteenhed på de faktiske brugere af jorden (s. 64-68). Forfatterne fremlægger derpå i sidste del af kapitel 3 resultaterne af seks tværsnit af ejendoms- og brugerforholdene i 1810, 1820, 1830, 1840, 1850 og 1860 baseret på henholdsvis *mantalslängder* og *taxeringslängdernes* oplysninger (s. 69-112).

Her virker det noget overflødigt med den første analyse, når man betænker, at forfatterne netop har redegjort overbevisende for kildematerialets utilstrækkelighed; men til gengæld lykkes det med den anden analyse afgørende at gøre op med traditionens tolkning af *lagaskiftets* afgørende betydning for udparcellering og deraf følgende proletarisering af bondestanden. Idet det overbevisende dokumenteres, at udviklingen, specielt i sletteområdet, tværtimod medfører en konsolidering og udvidelse af storgårdene og en formindskelse af det samlede antal gårdbrug.